

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної, філологічної та економічної освіти
Кафедра германської та слов'янської філології

І. М. Казаков

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО
ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ»**

*для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А4 Середня освіта А4.021 Англійська мова та зарубіжна
література
за освітньо-професійною програмою
«Середня освіта (Мова і література (англійська))»*

Слов'янськ – Дніпро, 2025

УДК 378.016:82(100)(091)(072)

М54

Схвалено до друку Вченою радою
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 10 від 30 червня 2025 р.)

Рецензенти:

Лисенко Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Нестелєв М. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Основні тенденції розвитку світового літературного процесу» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої спеціальності А4 Середня освіта А4.021 Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))» / ДДПУ; уклад. І. М. Казаков. Слов'янськ; Дніпро, 2025. 51 с.

Методичні рекомендації призначені для здобувачів вищої освіти, що вивчають навчальну дисципліну «Основні тенденції розвитку світового літературного процесу». Видання містить опорний конспект лекцій, плани практичних занять, питання для самоконтролю, теми творчих робіт, список рекомендованої літератури.

© І. М. Казаков, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ	7
1. Основні тенденції розвитку античної літератури	7
2. Основні тенденції розвитку літератури епохи Середньовіччя	9
3. Основні тенденції розвитку літератури епохи Відродження	11
4. Естетичні домінанти та літературні напрями XVII століття	14
5. Література епохи Просвітництва: естетика, ідеологія та жанрові трансформації	16
5. Магістральні тенденції та художні системи літературного процесу XIX століття	18
6. Глобальні трансформації та художні системи літературного процесу XX століття	20
7. Естетичні координати та художні трансформації літератури першої чверті XXI століття	23
ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ	26
Теми практичних занять	26
1. Антропологічна катастрофа Відродження: криза гуманізму та філософська глибина трагедії В. Шекспіра «Гамлет»	26
2. Соціальна антропологія О. де Бальзака: принципи реалізму в романі «Батько Горіо» та повісті «Гобсек»	28
3. Поезія доби модернізму	30
4. Модель тоталітарного суспільства в антиутопії Дж. Орвелла «1984»	32
5. Ігрові стратегії постмодерністського тексту в романі Дж. Фаулза «Коханка французького лейтенанта»	34

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	36
ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ	40
ЛІТЕРАТУРА.....	42
ДОДАТКИ.....	45
Додаток 1. Чек-лист: як написати якісне есе з історії літератури.....	45
Додаток 2. Глосарій термінів	46

ПЕРЕДМОВА

Дисципліна «Основні тенденції розвитку світового літературного процесу» є вибірковою для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності А4 Середня освіта А4.021 Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))».

Методичні рекомендації покликані стати навігатором у складному, багатовіковому просторі світової літератури. Курс «Основні тенденції розвитку світового літературного процесу» не є просто хронологічним оглядом творів та авторів; це спроба зрозуміти закономірності, естетичні парадигми та ідеологічні трансформації, що визначали обличчя словесності від античності до сьогодення.

Магістранти освітньої програми «Середня освіта (Мова і література (англійська))» вже володіють знаннями про окремі твори та періоди розвитку світової літератури. Мета цього курсу – піднятися на рівень узагальнення, зв'язати розрізнені явища в єдину картину, де кожна епоха постає як ланка в ланцюзі культурного розвитку.

Структура методичного посібника відповідає цьому завданню:

- Теоретичний блок пропонує огляд ключових епох, акцентуючи увагу на домінуючих тенденціях, естетичних координатах і зміні художніх систем.
- Практичний розділ зосереджений на глибинному аналізі канонічних творів, які стали «смісловими вузлами» літературної історії – від Данте і Шекспіра до Камю та Орвелла. Саме тут абстрактні тенденції знаходять своє конкретне втілення.
- Питання для самоконтролю допоможуть самостійно перевірити розуміння матеріалу та підготуватися до дискусій.

Особливу увагу приділено ХХ та ХХІ століттям, адже саме в цю добу література зазнала найбільш радикальних трансформацій, відповідаючи на виклики глобалізації, технологій, тоталітаризму та нових форм ідентичності.

Розуміння цих процесів є ключовим для майбутнього вчителя зарубіжної літератури.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

1. Основні тенденції розвитку античної літератури

Антична література – це сукупність літератур Стародавніх Греції та Риму, що охоплює період приблизно з VIII століття до н.е. по V століття н.е., створюючи фундамент для всієї європейської культури через розробку жанрів (епос, трагедія, комедія, ода, сатира), міфологічні сюжети та оспівування людських цінностей, з такими ключовими авторами як Гомер, Софокл, Вергілій, Овідій та Сенека.

Антична література постає не просто як сукупність давньогрецьких та давньоримських текстів, а як першооснова та універсальний генетичний код європейської словесності. Фундаментальною рисою її розвитку є поступовий перехід від міфологічного синкретизму до формування диференційованої системи жанрів, кожна з яких мала суворо визначені стилістичні та змістові межі. В основі античного художнього мислення лежить принцип антропоцентризму, де людина, попри її залежність від фатуму, стає головним об'єктом естетичного споглядання. На ранніх етапах, у гомерівський період, цей антропоцентризм реалізується через епічну монументальність, де індивідуальне начало повністю розчинене в колективній пам'яті громади, а світ постає як гармонійний, хоча і суворий космос.

Тенденція до індивідуалізації нарративу виразно проявляється у перехідний період від епосу до лірики. З руйнуванням традиційних патріархальних зв'язків поет перестає бути лише ретранслятором міфу і стає суб'єктом власного емоційного досвіду. Цей процес зумовив появу жанрового розмаїття: від політичної елегії до інтимної меліки, де особисте страждання чи радість вперше отримують право на літературну фіксацію. Проте найвищого злету антична думка сягає в добу класики, коли домінуючим жанром стає драма. Трагедія аттичного періоду (Есхіл, Софокл, Евріпід) демонструє тенденцію до інтелектуалізації конфлікту: замість простого переказу міфу ми бачимо зіткнення моральних принципів, дослідження природи влади, відповідальності та неминучості долі. Саме в трагедії було закладено підвалини майбутнього

психологізму, оскільки зовнішня дія все більше поступалася внутрішній боротьбі героя.

Елліністичний етап розвитку античної літератури знаменує собою зміну масштабів: на зміну громадянському пафосу поліса приходять камерність, вченість та інтерес до приватного побуту. Це період рефлексії, коли література стає справою філологів-ерудитів, що працюють у бібліотеках. Тут виникає тенденція до філігранної обробки форми, з'являються малі жанри – ідилія, епіграма, мім. Водночас формується жанр роману, який у своєму генезисі поєднав елементи епосу, подорожнього опису та інтимної любовної історії, що стало важливою передумовою для розвитку європейської прози Нового часу. Римська література, попри свою вторинність щодо грецьких взірців на початкових етапах, внесла в античну систему особливий тип історизму та державотворчого пафосу. Римляни надали літературі раціоналізму та юридичної чіткості, розвинувши сатиру, ораторське мистецтво та дидактичний епос до рівня філософських трактатів.

Завершальна тенденція античної словесності пов'язана з кризою язичницького світогляду та поступовою трансформацією художніх структур під впливом християнства. Література пізньої античності демонструє надмірну стилістичну пишність, схильність до алегоризму та містицизму. Проте головним здобутком усього античного циклу залишається розробка нормативної естетики та поняття «канону», що дозволило літературі протягом тисячоліть зберігати структурну цілісність. Відкриття мімезису (наслідування природи) та катарсису (очищення через співпереживання) залишаються тими наріжними каменями, на яких і сьогодні тримається будівля світової культури, а античні архетипи продовжують репродукуватися в сучасних наративних стратегіях, доводячи свою позачасову актуальність.

Центральним інтелектуальним вузлом, що систематизував згадані тенденції, стала праця Арістотеля «Поетика». Вона фактично перетворила стихійний літературний процес на наукову дисципліну, запровадивши категоріальний апарат, яким літературознавство користується донині. Ключовим

поняттям аристотелівської естетики є мімезис – наслідування дійсності, яке філософ трактував не як механічне копіювання, а як творче відтворення вірогідних подій. За Арістотелем, поезія є філософськішою за історію, оскільки історія говорить про те, що сталося (одиничне), а поезія – про те, що могло б статися за логікою ймовірності чи необхідності (загальне). Це твердження заклало підвалини для розуміння художньої правди як особливого типу пізнання світу.

Особливу увагу Арістотель приділив структурі трагедії, визначивши її як «очищення» (катарсис) душі через співчуття та страх. Наративна стратегія античної драми, згідно з його теорією, тримається на трьох китах: перипетії (раптовій зміні подій від кращого до гіршого), впізнаванні (переході від незнання до знання) та трагічній помилці (гамарунитарутії) героя. Гамартія у Арістотеля – це не моральний злочин, а інтелектуальна помилка або фатальна помилка благородної людини, що робить її падіння водночас неминучим і глибоко трагічним. Таким чином, фокус уваги переноситься з зовнішнього втручання богів на внутрішню логіку характеру та вчинку.

Важливою для подальшого розвитку літератури стала також аристотелівська вимога цілісності та єдності дії. Твір повинен мати чітку структуру з початком, серединою та кінцем, де жоден елемент не можна вилучити без руйнації цілого. Цей принцип органічної єдності став канонічним для всієї класичної традиції європейського роману та драми. Навіть пізніша рецепція Арістотеля в епоху Класицизму, яка дещо звузила його ідеї до жорстких «трьох єдностей», не змогла похитнути головного: Арістотель першим зрозумів літературу як самодостатню систему, що працює за власними внутрішніми законами, а не лише як додаток до релігії чи політики.

2. Основні тенденції розвитку літератури епохи Середньовіччя

Література Середньовіччя (IV–XV ст.) – це період світової літератури, що поєднує народні традиції, античний спадок та християнство, представлений релігійними текстами (Євангелія, Августин), героїчним епосом («Пісня про

Роланда»), лицарськими романами («Ланселот»), куртуазною лірикою (трубадури), хроніками та міською словесністю («Кентерберійські оповіді» Чосера), розвиваючись від ранніх форм до розквіту в XII–XIII ст. та переходу до Відродження.

Література Середньовіччя, що охоплює період з V по XV століття, є складним і багатшаровим феноменом, який сформувався на руїнах античної цивілізації під визначальним впливом християнського світогляду та германського, кельтського і слов'янського фольклору. Провідною тенденцією цього періоду є глибокий теоцентризм, де Бог постає як абсолютний центр всесвіту, а література – як засіб пізнання божественного задуму та морального повчання. На ранніх етапах розвитку середня вічність характеризується пануванням латинської мови як універсального коду інтелектуальної та духовної еліти, що зумовило виникнення потужної клерикальної традиції: житій святих, духовних гімнів, видінь та теологічних трактатів. У цих текстах панує алегоризм – художній метод, де за конкретним земним образом завжди стоїть прихований духовний зміст, а земне життя сприймається лише як підготовка до вічності.

Паралельно з книжною латиною розвивається стихія народного героїчного епосу, що зафіксувала етап формування національних держав та становлення лицарського стану. Такі пам'ятки, як «Беовульф», «Пісня про Роланда» або «Пісня про Нібелунгів», демонструють тенденцію до поєднання міфологічних архаїзмів із новою феодальною етикою, де основними чеснотами виступають вірність сюзерену, родова честь і військова звитяга. Герой епосу – це ще не індивідуальність, а втілення сили народу або стану. Проте вже в XI–XII століттях у Провансі та Північній Франції народжується куртуазна література, яка знаменує радикальний поворот до суб'єктивізації наративу. Лицарський роман (зокрема Артурівський цикл) та лірика трубадурів запроваджують культ Прекрасної Дами та концепцію «витонченого кохання» (*fin'amor*), де служіння жінці прирівнюється до релігійного подвигу. Це була перша спроба в європейській культурі легітимізувати земне почуття як джерело морального вдосконалення особистості.

Важливою тенденцією зрілого Середньовіччя стає вихід літератури на площі міст. Формування міської культури (фабліо, шванки, тваринний епос, як-от «Роман про Лиса») вносить у літературний процес стихію сміху, пародії та здорового прагматизму. Міська література десакралізує дійсність, висміюючи як жадібність духівництва, так і пихатість лицарства, що готує підґрунтя для реалістичних стратегій майбутнього. Особливе місце в цій системі посідає середньовічна драма – від літургійної драми до масштабних містерій, де біблійна історія розгорталася як грандіозне видовище, доступне для всіх верств населення. Наприкінці епохи ці тенденції – сакральна, лицарська та міська – синтезуються у величних пам'ятках Передвідродження, як-от «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі, де середньовічна енциклопедичність знань поєднується з новою гуманістичною увагою до людської душі. Таким чином, середньовічна література пройшла шлях від суворого аскетизму до багатобарвного відтворення земного життя, створивши систему жанрів та образів, що живили європейську культуру протягом наступних століть.

3. Основні тенденції розвитку літератури епохи Відродження

Література епохи Відродження (Ренесансу), що охоплює період з XIV по початок XVII століття, знаменує собою глобальний перехід від середньовічного теоцентризму до гуманістичного антропоцентризму. Цей час характеризується не просто відновленням інтересу до античної спадщини, а радикальною переоцінкою місця людини у всесвіті, де вона вперше усвідомлюється як автономний творець власної долі, наділений безмежним потенціалом розуму та чуттєвості. Основною тенденцією епохи стає формування нової світської культури, яка, не заперечуючи Бога відкрито, зміщує акцент на земне життя, його красу та трагічну складність.

Біля витоків цієї трансформації стоїть постать Данте Аліг'єрі, якого за право вважають «сутінками Середньовіччя та світанком Нового часу». Його «Божественна комедія» за формою залишається середньовічним баченням потойбіччя, проте за внутрішнім змістом вона є першим великим

антропоцентричним твором. Данте вводить у текст живу особистість автора, його пристрасті, політичні переконання та земну любов до Беатріче, що робить людину мірилом усіх речей навіть у структурі Пекла, Чистилища та Раю. Поезія Данте стала лінгвістичним фундаментом для італійської літературної мови, вивівши її з тіні латини.

Наступний етап гуманістичного оновлення пов'язаний із Франческо Петраркою, який став засновником нової європейської лірики. Його збірка «Канцоньєре» здійснила революцію у внутрішньому світі людини: Петрарка вперше зробив об'єктом поезії не божественну благодать, а суперечливі переживання особистості, її сумніви, меланхолію та нерозділене кохання до Лаури. Створена ним форма сонета на століття визначила канон інтимної лірики. Паралельно з цим Джованні Боккаччо у своєму «Декамероні» здійснив реабілітацію земної насолоди та природного розуму людини. Його новели утвердили новий тип оповіді, де дотепність, кмітливість та право на щастя торжествують над середньовічним аскетизмом, формуючи засади реалістичної прози.

Північне Відродження внесло в цей процес стихійну енергію та інтелектуальну критику. Франсуа Рабле у романі «Гаргантюа і Пантагрюель» втілює ідею «матеріально-тілесного низу» та карнавального сміху. Його гіперболізм і пародіювання середньовічної схоластики стали маніфестом свободи духу. Раблезіанська віра в благородство людської природи та ідеал Телемської обителі («Роби що хочеш») стали вершиною ренесансного оптимізму. Проте вже наприкінці епохи цей оптимізм поступається місцем усвідомленню глибоких протиріч буття.

Завершальний етап літератури Відродження характеризується феноменом, який дослідники визначають як «кризу гуманізму». Якщо на ранніх етапах епохи панувала віра в гармонійне поєднання людської волі та світового порядку, то на зламі XVI–XVII століть стає очевидним розрив між високими ідеалами Ренесансу та прозаїчною, часто жорстокою дійсністю. Найвиразніше цю тенденцію втілюють два фундаментальні образи світової літератури – Дон Кіхот

Мігеля де Сервантеса та Гамлет Вільяма Шекспіра. Обидва герої є «пізними гуманістами», які опиняються в ситуації неможливості реалізації своїх переконань у світі, що втратив цілісність.

Дон Кіхот Сервантеса репрезентує трагедію анахронічного гуманізму. Намагаючись повернути у світ ідеали лицарської честі, безкорисливості та служіння правді, він виглядає безумцем у середовищі, де панує прагматизм і матеріальний розрахунок. Сервантес використовує стратегію комічного відсторонення, щоб показати: ренесансний «титанізм» у нових історичних умовах перетворюється на ілюзію, проте саме ця ілюзія зберігає людську гідність. У свою чергу, Гамлет Шекспіра втілює інтелектуальну кризу епохи. Якщо Дон Кіхот діє, не вагаючись у своїх фантазіях, то Гамлет паралізований аналізом. Його знамените «звихнувся час» (The time is out of joint) – це метафора розпаду середньовічного порядку, на зміну якому ще не прийшла нова етика. Гамлет – це людина Відродження, яка усвідомила, що розум може бути не лише інструментом творення, а й джерелом страждання через відкриття недосконалості світу.

Ці два образи заклали фундаментальну для майбутнього класичного роману XIX століття опозицію між «ідеалом» та «дійсністю». Через Гамлета в літературу приходять глибока психологічна рефлексія та внутрішній монолог, а через Дон Кіхота – структура романного шляху та діалогічність світоглядів. Таким чином, криза гуманізму не стала кінцем культури Відродження, а навпаки – її найвищим філософським здобутком, що перетворив літературу з дзеркала гармонії на інструмент критичного аналізу людської душі та суспільства. Саме цей перехід від «героя міфу» до «героя сумніву» зробив можливим появу великих наративних стратегій, які пізніше визначають обличчя європейського реалізму.

Отже, література Відродження пройшла шлях від гармонійного самовідчуття людини до усвідомлення її трагічної розколотості. Вона винайшла психологізм, діалогічність сюжету та нову систему жанрів – від сонета до роману та філософської трагедії. Саме ренесансні стратегії письма, що базуються на

індивідуальному голосі автора та вільному дослідженні характеру, стали прямим підґрунтям для розквіту класичного роману ХІХ століття, де людина постає вже не як міфологічний герой, а як складний психосоціальний суб'єкт.

4. Естетичні доміанти та літературні напрями ХVІІ століття

Сімнадцяте століття в історії європейської культури постає як епоха «великого синтезу» та водночас глибокого розколу художньої свідомості. Після ренесансної віри в гармонію людина ХVІІ століття опиняється в ситуації інтелектуального неспокою, зумовленого науковими відкриттями та релігійними війнами. Естетика цієї доби розвивається через два магістральні напрями – бароко та класицизм, які, попри зовнішню антагоністичність, відображають спільне прагнення знайти новий порядок у світі, що втратив цілісність.

Естетика бароко базується на усвідомленні дисгармонійності буття, його мінливості та ілюзорності. Для барокового світовідчуття характерний відхід від антропоцентризму: людина більше не є володарем світу, вона – лише піщинка у нескінченному та непізнаваному космосі. Основними рисами барокового стилю в літературі стають динамізм, контрастність, метафорична надмірність та схильність до алегоризму. Бароко відмовляється від суворих меж; воно поєднує трагічне з комічним, піднесене з гротескним, духовне з тілесним.

Ключовим принципом барокової поетики є концепція «концептизму» (*agudeza*) – здатності митця зближувати далекі поняття через несподівані асоціації, що породжує складну метафору (концепт). Світ сприймається як грандіозний театр (*Theatrum Mundi*) або тривалий сон, де межа між реальністю та уявою розмита. Це породжує особливий тип героя – людину, яка страждає від внутрішньої роздвоєності, шукає опору в релігійному екстазі або стоїчному самозреченні, постійно відчуваючи присутність Смерті у життєвому торжестві (*memento mori*).

Розвиток Бароко найяскравіше проявився в літературі Іспанії, Італії та Англії, де митці найбільш гостро відчували кризу ренесансних ідеалів. В іспанській літературі центральною постаттю є Педро Кальдерон, чия драма

«Життя – це сон» стала філософським маніфестом напрому. У ній втілено ідею ілюзорності земного буття та необхідності стоїчного подолання пристрастей. Іншим велетнем іспанського бароко був Луїс де Гонгора, засновник «культизму» – надскладної, інтелектуальної поезії, насиченої темними метафорами та античними алюзіями. В Англії барокове світовідчуття відобразилося у творчості поетів-метафізиків, насамперед Джона Донна, який поєднував у своїй ліриці еротизм із глибоким теологічним пошуком, та в епічній поемі Джона Мілтона «Утрачений рай», де барокова масштабність поєднується з трагізмом людського падіння.

На противагу бароковій стихії, класицизм утверджує естетику раціоналізму та нормативності. Спираючись на філософію Рене Декарта, теоретики класицизму проголошують розум єдиним критерієм прекрасного. Мистецтво класицизму – це мистецтво суворих правил, ієрархії та дисципліни. Основним завданням митця стає наслідування «очищеної» природи (*la belle nature*), тобто вилучення всього випадкового, одиничного та непристойного заради пошуку універсальної, вічної істини.

Фундаментальною основою класицизму є ієрархія жанрів, закріплена Нікола Буало у трактаті «Мистецтво поетичне». Жанри поділялися на «високі» (епопея, трагедія, ода), що описували життя царів та героїв високою мовою, та «низькі» (комедія, байка, сатира), присвячені побутовому життю середніх верств. Змішування жанрів суворо заборонялося. Центральним жанром стає трагедія, побудована на конфлікті обов'язку та почуття, де обов'язок перед державою чи розумом завжди має перемагати особисту пристрасть.

Особливе місце в естетиці класицистичної драми займає правило трьох єдностей, яке мало забезпечити правдоподібність і логічну ясність твору:

1. Єдність дії: сюжет повинен мати одну головну лінію, не переобтяжену побічними епізодами.
2. Єдність часу: всі події мають відбуватися протягом однієї доби (24 години).

3. Єдність місця: дія не повинна виходити за межі однієї локації (зазвичай – залу в палаці).

Естетика класицизму знайшла своє найбільш повне та довершене втілення у Франції XVII століття, ставши офіційним мистецтвом доби абсолютизму. Творцем класицистичної трагедії виступив П'єр Корнель (трагедія «Сід»), який першим вивів на сцену конфлікт між особистим коханням і державним обов'язком. Його справу продовжив Жан Расін («Федра», «Андромаха»), який зосередився на внутрішній детермінованості людських пристрастей, довівши психологічний аналіз у межах «трьох єдностей» до досконалості.

У «низьких» жанрах класицизму неосяжний внесок зробив Мольєр, який створив модель «високої комедії». У таких творах, як «Тартюф», «Мізантроп» чи «Міщанин-шляхтич», він поєднав сатиру на людські вади з раціоналістичним вихованням суспільства. Жанр байки був канонізований Жаном де Лафонтеном, який надав повчальному сюрпризу вишуканої поетичної форми. Теоретичне ж підґрунтя всьому напряду надав Нікола Буало, чий трактат «Мистецтво поетичне» став кодексом класицистичної естетики для всієї Європи.

Отже, XVII століття створило дві альтернативні моделі культури. Бароко дало літературі глибинний психологізм та експресію, навчивши бачити складність людської душі. Класицизм натомість подарував архітектонічну стрункість, точність мови та майстерність соціальної типізації характеру. Взаємодія цих двох напрямів визначила обличчя всієї європейської словесності наступних століть, де боротьба між «порядком» і «хаосом», «розумом» і «почуттям» стала вічним двигуном художнього пошуку.

5. Література епохи Просвітництва: естетика, ідеологія та жанрові трансформації

Епоха Просвітництва (XVIII століття) стала логічним продовженням раціоналізму XVII століття, проте докорінно змінила вектор його застосування. Якщо класицизм використовував розум для зміцнення ієрархії та держави, то

Просвітництво зробило його інструментом критики, звільнення людини та соціальної перебудови.

Епоха Просвітництва знаменує собою перехід до Нового часу, де домінуючою стає ідея прогресу та всевладдя людського розуму. Провідною тенденцією періоду є дидактизм (повчальність): література перестає бути лише естетичним об'єктом і стає трибуною для поширення філософських, політичних та наукових ідей. Письменник цієї доби – це передусім філософ і просвітитель, який прагне «виховати» суспільство та подолати «темряву» середньовічних забобонів.

Естетика Просвітництва зберігає певну відданість класицистичним формам, проте наповнює їх новим, гостросоціальним змістом. Головним критерієм цінності твору стає його суспільна корисність. У цей час виникає концепція «природної людини» (Ж.-Ж. Руссо), згідно з якою людина за своєю природою добра, а всі її вади є результатом поганого виховання або недосконалого устрою суспільства. Це зумовлює виникнення жанру «виховного роману», де в центрі сюжету стоїть процес формування особистості.

Літературний процес XVIII століття структурується навколо кількох магістральних напрямів:

1. Просвітницький класицизм та реалізм

На ранніх етапах просвітителі використовували традиційні класицистичні форми для критики деспотизму. Проте поступово на передній план виходить просвітницький реалізм. Його представники, як-от Данієль Дефо («Робінзон Крузо») та Джонатан Свіфт («Мандри Гуллівера»), використовують пригодницькі та фантастичні сюжети для аналізу людської природи та суспільного устрою. Робінзон Крузо – це ідеал просвітницької людини, яка завдяки праці та розуму підпорядковує собі природу. Свіфт же, навпаки, вдається до сатири, щоб викрити нікчемність людських інституцій.

2. Філософська повість

Унікальним жанром епохи стає філософська повість, майстром якої був Вольтер («Кандід, або Оптимізм»). У таких творах сюжет є лише ілюстрацією до

філософського диспуту, де автор висміює надмірний оптимізм або релігійний фанатизм, закликаючи «обробляти свій сад» (займатися конкретною корисною справою). Дені Дідро, ідейний натхненник «Енциклопедії», у своїх творах («Небіж Рамо», «Жак-фаталіст») досліджує межі людської свободи та моралі.

3. Сентименталізм

У другій половині XVIII століття, як реакція на надмірний раціоналізм, виникає сентименталізм. Цей напрям проголошує культ почуттів, а не розуму. Головним теоретиком став Жан-Жак Руссо («Юлія, або Нова Елоїза», «Сповідь»), який утвердив пріоритет «серця» та закликав до повернення до природи. В Англії цей напрям представляли Лоренс Стерн («Сентиментальна подорож») та Семюел Річардсон («Памела»), які зосередилися на внутрішніх переживаннях «маленької людини», заклавши фундамент для майбутнього психологізму XIX століття.

4. Просвітницька драма

Революцію в театрі здійснили Готгольд Ефраїм Лессінг у Німеччині та П'єр Бомарше у Франції. Лессінг обґрунтував необхідність національного театру та «міщанської драми», де героями стали представники третього стану. Бомарше у трилогії про Фігаро («Севільський цирульник», «Весілля Фігаро») вивів образ кмітливого слуги, який інтелектуально перевершує свого господаря-аристократа, що стало передвісником соціальних змін.

Наприкінці століття німецький рух «Буря і натиск» (молодий Й. В. Гете, Ф. Шиллер) готує перехід до романтизму. Їхні герої – бунтарі та індивідуалісти (як-от Вертер або Карл Моор) – уже не просто «розумні істоти», а пристрасні особистості, що вступають у конфлікт із цілим світом. Таким чином, Просвітництво завершується усвідомленням того, що світ набагато складніший, ніж здавалося з точки зору чистого розуму.

5. Магістральні тенденції та художні системи літературного процесу

XIX століття

Літературний процес ХІХ століття постає як період інтенсивних естетичних пошуків, що відбувалися на тлі радикальних соціально-політичних трансформацій та утвердження індустріальної цивілізації. Перша третина століття ознаменована пануванням романтизму, який виник як реакція на раціоналізм Просвітництва та розчарування в наслідках Французької революції. Основною тенденцією романтичної естетики стає проголошення абсолютної свободи особистості та культ суб'єктивного «Я». Романтики відмовляються від класицистичного наслідування природи заради створення автономної художньої реальності, де панує уява. Ключовою категорією стає «романтична іронія» – усвідомлення невідповідності між безкінечністю духу та обмеженістю земного буття.

Центральною фігурою романтичного нарративу є винятковий герой у виняткових обставинах – бунтар, самотній мандрівник або розчарований індивідуаліст. В англійській літературі цей тип втілено у «байронічному герої» (Дж. Г. Байрон), чий світогляд визначив «світову скорботу» цілого покоління. Німецький романтизм (Е. Т. А. Гофман, Новаліс) зосередився на дослідженні ірраціональних глибин душі та двосвіття, де межа між фантазією та реальністю стирається. Французький романтизм (В. Гюго) надав напряму соціального масштабу та епічної сили, утвердивши право митця на змішування високого і низького, прекрасного і потворного, що стало кроком до демократизації літератури.

З середини ХІХ століття домінуючою тенденцією стає реалізм, який переорієнтовує літературу з «внутрішнього всесвіту» на дослідження соціальних механізмів та взаємодії людини із середовищем. Естетична концепція реалізму базується на принципі детермінізму: характер героя розглядається як продукт його соціального походження, виховання та економічних умов. Література цього періоду прагне до об'єктивності та наукової точності, перетворюючись на своєрідну «соціальну анатомію». Чільні представники цього напряму – О. де Бальзак, який у «Людській комедії» створив грандіозну панораму французького суспільства, та Стендаль, який поєднав реалістичний опис із

глибоким психологічним аналізом. В англійському реалізмі (Ч. Діккенс, В. Теккерей) акцент зміщується на моральну критику суспільства та дослідження побутових звичаїв вікторіанської епохи.

У другій половині століття реалістична тенденція радикалізується, що призводить до виникнення натуралізму. Спираючись на філософію позитивізму та досягнення природничих наук, теоретики натуралізму (насамперед Е. Золя) проголошують роман «експериментом». Основним об'єктом зображення стає фізіологічна природа людини, спадковість та інстинкти. Натуралізм відмовляється від будь-якої ідеалізації, фіксуючи навіть найбільш непривабливі аспекти буття з протокольною точністю.

Завершення XIX століття (*Fin de siècle*) характеризується втомою від позитивізму та народженням раннього модернізму. Виникає символізм (Ш. Бодлер, А. Рембо, С. Малларме), який повертається до ідеї ірраціональності світу, але на новому рівні: через систему складних відповідностей (*correspondances*) поет прагне досягнути вищу, трансцендентну реальність. Паралельно розвивається естетизм (О. Вайльд), що проголошує самоцінність мистецтва незалежно від моралі чи соціальних потреб. Таким чином, література XIX століття пройшла шлях від бунту романтичної особистості через прискіпливий аналіз соціальної матерії до пошуку нових метафізичних сенсів, створивши складну ієрархію жанрів та стилів, що стала підґрунтям для інтелектуальних вибухів XX сторіччя.

6. Глобальні трансформації та художні системи літературного процесу XX століття

Література XX століття постає як чи не найбільш динамічний і фрагментарний етап у світовому літературному процесі, що характеризується остаточним розривом із класичною традицією XIX сторіччя. Це доба пошуку нових мов для опису катастрофічного досвіду людини в часи глобальних воєн, розпаду імперій та технологічних стрибків. Провідною естетичною домінантою першої половини століття став модернізм, який здійснив коперніканський

переворот у мистецтві, переорієнтувавши увагу з опису об'єктивної дійсності на фіксацію суб'єктивних, часто ірраціональних станів свідомості.

Ключовим інструментом модернізму стала техніка «потoku свідомості», що докорінно змінила структуру сучасного роману. На відміну від класичного наративу, де автор-деміург чітко керував діями персонажів, у творах Джеймса Джойса (особливо в «Уліссі»), Вірджинії Вулф («Місіс Деллоуей») та Марселя Пруста («У пошуках утраченого часу») сюжет розмивається. Роман перетворюється на фіксацію найдрібніших рухів думки, спогадів, асоціацій та випадкових вражень. Це призвело до руйнації лінійної структури: час у творі стає суб'єктивним («психологічним»), де одна мить може розтягнутися на десятки сторінок через внутрішню рефлексію героя. Така техніка зробила роман багат шаровим, перетворивши читання на акт співавторства у розгадуванні інтелектуальних лабіринтів.

У межах модерністської парадигми виокремився авангардизм – сукупність радикальних течій (футуризм, сюрреалізм, експресіонізм), які прагнули повністю революціонізувати мистецтво. Наприклад, експресіонізм у творчості Франца Кафки продемонстрував відчуження особистості через метафоричне перетворення людини на комаху або через абсурдні бюрократичні пастки «Процесу». Паралельно, трагічний досвід Першої світової війни сформував літературу «втраченої генерації». У творах Еріха Марії Ремарка («На Західному фронті без змін») чи Ернеста Гемінгвея («Прощавай, зброе!») ми бачимо героїв, які фізично вижили, але морально спустошені. Їхній стиль – лаконічний і суворий – відображав неможливість говорити високими словами про жахи окопної війни.

У середині століття особливого значення набуває екзистенціалізм, представлений Жаном-Полем Сартром («Нудота») та Альбером Камю («Сторонній», «Чума»). Екзистенціалісти зробили літературу майданчиком для розв'язання граничних питань: свободи вибору, абсурдності буття та відповідальності особистості. Їхній герой часто опиняється в «пограничній ситуації» перед обличчям смерті чи моральної катастрофи, де він змушений

творити власну сутність через дію. Це породило інтелектуальний роман (Томас Манн, Герман Гессе), де художній образ слугує ілюстрацією до складної філософської концепції чи міфологічного архетипу.

Важливою тенденцією, що виникла як реакція на тоталітарні виклики епохи, стала антиутопія як жанр-попередження. Специфіка антиутопії (Євген Замятін «Ми», Олдос Гакслі «Прекрасний новий світ», Джордж Орвелл «1984») полягає в тому, що вона не просто малює похмуре майбутнє, а екстраполює сучасні автору тенденції (технократію, ідеологічний контроль, маніпуляцію мовою) до їхнього логічного та страшного фіналу. Це література, що викриває механізми перетворення людини на «гвинтик» системи, де контроль над пам'яттю та емоціями стає головним інструментом влади.

Після Другої світової війни літературний процес радикалізується. Театр абсурду (Семюел Беккет, Ежен Йонеско) демонструє неспроможність людської комунікації, де мова втрачає зміст, а дія перетворюється на нескінченне очікування того, що ніколи не відбудеться. Французький «новий роман» (Ален Роб-Грійє) спробував повністю дегуманізувати прозу, фокусуючись на геометрії речей, а не на почуттях героя. Водночас у Латинській Америці виникає магічний реалізм (Габріель Гарсія Маркес, Хуліо Кортасар), де надприродне сприймається як частина повсякденності. Це дозволило літературі поєднати історичну хроніку з міфологічною вічністю, створюючи всеохопні метафори людської долі.

Наприкінці століття домінуючим стає постмодернізм (Умберто Еко «Ім'я троянди», Милорад Павич «Хазарський словник», Хорхе Луїс Борхес). Постмодерністська література розглядає світ як гігантську бібліотеку або лабіринт текстів. Тут панує іронія, цитування та гра з читачем. Автор більше не претендує на істину, а пропонує конструктор із жанрів, де детектив може виявитися філософським трактатом, а історичний роман – пародією. Таким чином, література ХХ століття пройшла шлях від болісного пошуку автентичного «Я» в модернізмі до іронічного усвідомлення того, що все вже було сказано, завершивши сторіччя в стані глобального культурного діалогу, де минуле і майбутнє співіснують в єдиному текстовому просторі.

7. Естетичні координати та художні трансформації літератури першої чверті ХХІ століття

Література першої чверті ХХІ століття постає як надзвичайно складний, мозаїчний простір, де класичні жанрові канони остаточно поступаються місцем гібридним формам, а художній процес визначається цифровою революцією та глобалізацією. Провідною естетичною тенденцією цього періоду є перехід від іронічного скепсису до метамодернізму. Ця парадигма характеризується «осциляцією» (коливанням) між модерністським ентузіазмом та постмодерністською зневірою. Сучасна література шукає «нову щирість», де автор дозволяє собі бути вразливим і серйозним, не відкидаючи при цьому здобутків іронії.

Яскравим прикладом метамодерністського письма є роман Ієна Мак'юена «Спокута», де автор використовує постмодерністську гру з наративом (самовикриття фікції наприкінці), щоб досягти суто модерністського етичного ефекту – глибокого каяття та пошуку винищення провини через мистецтво. Схожу тенденцію до «нової щирості» демонструє Джонатан Сафран Фоєр у романі «Страшенно голосно і неймовірно близько». Через дитячу візію трагедії 11 вересня та використання візуальних елементів (фотографій, порожніх сторінок) Фоєр долає іронічну дистанцію, апелюючи до безпосереднього емоційного відгуку читача. Прикладом такого світовідчуття є творчість і Донни Тартт, зокрема її роман «Щиголь», де класична оповідна манера поєднується з метамодерністським пошуком тривких сенсів у крихкому світі мистецтва та травми. У свою чергу, Девід Мітчелл в «Атласі хмар» демонструє метамодерністську здатність синтезувати епохи: через систему вкладених одна в одну історій – від щоденника ХІХ століття до постапокаліптичного майбутнього – він стверджує ідею взаємопов'язаності людських вчинків крізь час.

Важливою соціально-естетичною домінантою століття став мультикультуралізм. Література остаточно перестала бути європоцентричною, перетворившись на поліфонію голосів із колишніх колоній та маргіналізованих

спільнот. Це література, що досліджує гібридну ідентичність і травму культурного розриву. Показовим прикладом тут слугує творчість Зеді Сміт, чий дебютний роман «Білі зуби» став маніфестом мультикультурного Лондона, де переплітаються долі бенгальських, ямайських та англійських родин, висвітлюючи конфлікт поколінь та пошук коріння в епоху глобалізації. На початку XXI століття великий резонанс викликав роман Халеда Хоссейні «Ловець повітряних зміїв», який відкрив західному читачеві Афганістан через історію дружби, зради та спокути, поєднуючи національну трагедію з універсальними людськими цінностями. А в романі Чімаманди Нгози Адічі «Американа» досвід нігерійської емігрантки в США стає приводом для глибокої рефлексії над проблемами раси, мови та глобалізації.

Іншим фундаментальним викликом став трансгуманізм – філософська концепція, що розглядає можливість вдосконалення людської природи за допомогою технологій. Сучасна проза дедалі частіше запитує: що залишається в нас людського, коли біологічні межі розмиваються? Найбільш виразно ця тенденція представлена у творчості Кадзуо Ішігуро. У романі «Не відпускай мене» через долі клонів письменник досліджує етику співчуття, а в книзі «Клара і Сонце» – через рецепцію штучного інтелекту – ставить питання про унікальність людської душі. Маргарет Етвуд у трилогії «Орикс і Деркач» створює полотно постапокаліптичного світу, де генна інженерія змінила вигляд планети, ставлячи під загрозу саме виживання виду *Homo sapiens*.

Розвиток цих тенденцій супроводжується «новою історичністю», де автори переглядають минуле крізь призму сучасної етики (як Ольга Токарчук у «Книгах Якова»).

Таким чином, література першої чверті XXI століття – це простір, де технологічне (трансгуманізм) зустрічається з етичним (метамодернізм), а локальне – з глобальним (мультикультуралізм). Вона відмовляється від тотальних ідей минулого на користь мережевої структури сенсів, де кожен голос має значення, а головною цінністю залишається здатність до співпереживання у світі, що стрімко змінюється.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1.	Антропологічна катастрофа Відродження: криза гуманізму та філософська глибина трагедії В. Шекспіра «Гамлет»	2	2
2.	Соціальна антропологія О. де Бальзака: принципи реалізму в романі «Батько Горіо» та повісті «Гобсек»	2	-
3.	Поезія доби модернізму	2	2
4.	Модель тоталітарного суспільства в антиутопії Дж. Орвелла «1984»	2	2
5.	Ігрові стратегії постмодерністського тексту в романі Дж. Фаулза «Коханка французького лейтенанта»	2	-
	Разом	10	6

1. Антропологічна катастрофа Відродження: криза гуманізму та філософська глибина трагедії В. Шекспіра «Гамлет»

Мета: дослідити трагедію «Гамлет» як руйнування ренесансного міфу про гармонійну людину; проаналізувати еволюцію від «титанізму» (віри в безмежні сили особистості) до екзистенційного розчарування; з'ясувати, як Шекспір трансформує античний канон трагедії у нову психологічну драму Нового часу.

План

1. Людина «як краса світу, вершок усіх створінь»: гуманістичний маніфест Гамлета. Аналіз монологу «Людина! – який майстерний твір!» (Дія II, сцена 2). Порівняння ідеалу з реальністю Ельсінору.

2. Трансформація ренесансного антропоцентризму.

- Гамлет як «універсальна людина» (філософ, воїн, вчений, актор).

- Конфлікт між розумом гуманіста та необхідністю діяти методами варварського минулого (трагедія помсти).

3. Криза ідеалів «Високого Відродження» в Данському королівстві.

- Метафора часу, що «звихнувся» (The time is out of joint).
- Світ як «в'язниця» та «сад неполеного бур'яну»: соціальний детермінізм у Шекспіра.

4. «Бути чи не бути»: інтелектуальна революція Шекспіра.

- Відмова від середньовічного фаталізму на користь особистої відповідальності.
- Гамлетівська рефлексія як джерело сучасного психологізму.

5. Деконструкція титанізму. Гамлет vs Фортінбрас: чому Гамлет – «слабкий» титан? Суперечність між здатністю мислити та здатністю вбивати. Постать Клавдія як приклад «макіавеллізму» (темний бік ренесансної енергії).

6. Жіночі образи в патріархальному світі Ренесансу. Трагедія Офелії та Гертруди як відображення морального розпаду епохи.

7. Шекспірівський театр як модель ренесансного космосу. Роль метатеатру (п'єса «Мишоловка»): література як спосіб викриття правди та пізнання дійсності.

Література

1. Бабій О. Вільям Шекспір. Життя і творчість. Чикаго: Вид-во «Українське життя», 1965. 51 с.

2. Давиденко Г. Й., Акуленко В. Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. С. 148 – 160, 182 – 189.

3. Дем'янюк М. Б. Трагедія «Гамлет» Шекспіра в полі структурного психоаналізу Жака Лакана. *Studia Methodologica*. 2010. Вип. 30. С. 233–237.

4. Івашина Т., Яринич М. Глобальні суперечності доби Відродження і конфліктна організація трагедії Шекспіра «Гамлет». *Studia methodologica*. № 40. 2015. С. 453–459.

5. Слесь Л. Ю. «Гамлет» В. Шекспіра очима живопису. *Держава та регіони*. Серія: Гуманітарні науки. 2016. № 3-4. С. 40–43.
6. Торкут Н. М. Гамлетизм: українська версія (пролегомени до дискусії). *Ренесансні студії*. Вип. 23–24. 2015. С. 147–180.
7. Трохимчук О. В. Трагедія В. Шекспіра «Гамлет» в психоаналітичній інтерпретації З. Фрейда. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. № IX (45). 2021. С. 59–61.
8. Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література: від античності до початку ХІХ сторіччя: історико-естетичний нарис: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: КМ Академія, 2004. С. 188 - 205.
9. Шалагінов Б. «Зітнутись в герці з морем лиха...»: тема помсти в трагедії В. Шекспіра «Гамлет». *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1996. № 9. С. 13–17.

2. Соціальна антропологія О. де Бальзака: принципи реалізму в романі «Батько Горіо» та повісті «Гобсек»

Мета: з'ясувати естетичні засади реалізму ХІХ століття у творчості О. де Бальзака; проаналізувати «Людську комедію» як цілісну модель тогочасного суспільства; дослідити механізми соціального детермінізму (впливу середовища на характер) на прикладі Ежена Растіньяка; розкрити специфіку бальзаківської типізації через образи Горіо та Гобсека; визначити роль грошей як головного рушія соціальних процесів у реалістичному творі.

План

1. «Людська комедія» як грандіозний реалістичний експеримент. Філософська основа задуму: людина як «соціальний вид». Структура епопеї та принцип «перехідних персонажів».
2. Предметний світ та «портрет» середовища. Деталізація побуту в романі «Батько Горіо» (пансіон Воке) як засіб реалістичної характеристики персонажів.
3. Соціальний детермінізм та еволюція героя. Шлях Ежена Растіньяка: від

наївного провінціала до людини, що приймає закони «паризьких джунглів». Втрата ілюзій як ключова тема реалізму.

4. Типізація пристрастей: Горіо. Трагедія батьківства в суспільстві, де родинні зв'язки витісняються грошовими розрахунками. Поняття «мономанії» у Бальзака.

5. Влада золота та її філософське обґрунтування в повісті «Гобсек». Образ лихваря як «людини-векселя». Поєднання реалістичної точності з романтичними елементами в описі Гобсека.

6. Аналіз соціальної вертикалі. Від аристократичних салонів (віконтеса де Босан) до «низової» буржуазії: механізми моральної деградації різних станів.

7. Творчий метод Бальзака. Роль оповідача, значення діалогів та філософських відступів. Бальзак як «секретар французького суспільства».

8. Бальзак та Україна.

Література

1. Бальзак О. Передмова до «Людської комедії» / переклад В. Шовкун. URL: <https://coollib.com/b/332307-onore-de-balzak-peredmova-do-lyudskoyi-komediyi/read>

2. Вечірко О. Л. Проблема становлення особистості у творчості Оноре де Бальзака (на матеріалі роману «Батько Горіо»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31 (70). № 3 Ч. 2. С. 207-211.

3. Горанська Т. В. Романи О. де Бальзака та І. Франка: єдність ідей та образів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 41. Том 1. С. 104 – 107.

4. Дениско Н. Прометей і Північна зірка. Оноре де Бальзак і Україна. *Всесвітня література в сучасній школі*. 2013. № 11/12. С. 69-74.

5. Кучерук О. Основні принципи творчого методу Оноре де Бальзака в повісті «Гобсек». *Зб. наук. Праць Міжнародної наук.-практ. конференції*,

присвяченої 220-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 15-16 трав. 2019 р.). Київ. 2019. С. 113–120.

6. Моруа А. Прометей або Життя Бальзака. Київ : Дніпро, 1977. 500 с.

7. Наливайко Д. Оноре де Бальзак. Київ : Дніпро, 1985. 198 с.

8. Перепелкіна Т. В. Панорамне зображення французького суспільства та людських характерів у творчості Оноре де Бальзака. *Оноре де Бальзак і світова культура* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. 220-річчю від дня народження Оноре де Бальзака (м. Харків, 16 травня 2019 р.) / за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків : КВНЗ «Харків. акад. неперервної освіти», 2019. С. 14–24.

9. Пилипюк Л.А. Реально-топографічний простір у творчості О. де Бальзака. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 55. С. 199–202.

10. Саприкіна О. П. Нетрадиційна герменевтика як засіб інтерпретації творів Оноре де Бальзака. *Нова педагогічна думка* : науково-методичний журнал. Рівне : ТЗОВ «Гедеон-Прінт», 2014. № 2(78). С. 49–52.

11. Юніна О., Литвиненко Н. Образ Парижа в романі Оноре де Бальзака «Батько Горіо». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. 2013. № 2 (261). Ч. II. С. 122–126.

3. Поезія доби модернізму

Мета: Ознайомитися з основними естетичними принципами та поетичним новаторством модерністських течій (символізму, експресіонізму, футуризму, сюрреалізму), а також сформуванню вміння аналізувати ліричні твори за запропонованою схемою на прикладах творчості ключових представників (П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме).

План

1. Основні естетичні принципи та поетичне новаторство французьких символістів (П.Верлен, А.Рембо, С.Малларме).
2. Поль Верлен – «король символізму». Становлення поета. Аналіз поезій «Поетичне мистецтво», «Забуті арієти», «Так тихо серце плаче...».
3. Життєва доля Артюра Рембо. Естетичні погляди поета. Аналіз віршів «Голосівки», «П'яний корабель», «Відчуття».
4. Творчий доробок С. Малларме. Проблема призначення поезії та поетичного символу («Квіти», «Морський вітер», «Видіння», «Дзвонар»).
5. Основні естетичні принципи та поетичне новаторство німецьких експресіоністів.
6. Філософсько-естетичні засади футуризму.
7. Філософсько-естетичні засади сюрреалізму.

Література

1. Вишницька Ю.В., Тверітінова Т.І. Історія зарубіжної літератури межі ХІХ–ХХ століть: навч.-метод. посібник для студентів / вид. друге, випр. й доповн. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.
2. Волощук Є. В., Бігун Б. Я. Доба «ізмів»: модернізм та авангардизм у західноєвропейській літературі першої половини ХХ століття. Київ : Академперіодика, 2014. 324 с.
3. Гальчук О. В. Історія зарубіжної літератури першої половини ХХ століття: практикум. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 419 с.
4. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХІХ – поч. ХХ століття : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 186 – 207.
5. Калюжна Ю. Зв'язок теорії і практики символізму з ідеалістичною філософією І. Канта та ідеєю надлюдини Ф. Ніцше. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4bdd2b23-23c0-4c9e-a99d-6d30dcc75cdd/content>

6. Колошук Н. Г. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: у 2 ч. Частина 1: Модерна доба: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. 520 с.

7. Ніколенко О. М. Поезія французького символізму. Харків: Ранок, 2003. 144 с.

8. Ніколенко О. М., Мацапура В.І. Літературні епохи, напрями, течії. Київ: Педагогічна преса, 2014. 228 с.

4. Модель тоталітарного суспільства в антиутопії Дж. Орвелла «1984»

Мета: розкрити специфіку жанру роману-антиутопії у творчості Дж. Орвелла; дослідити модель тоталітарної держави, представлену в романі «1984», та проаналізувати методи нівелювання особистості в умовах абсолютного ідеологічного контролю; з'ясувати роль маніпулятивних технологій (двоєдумство, новосурж, переписування історії) у деформації людської свідомості; розвивати навички критичного аналізу художнього тексту в контексті соціально-політичних викликів ХХ–ХХІ століть..

План

1. Жанрова природа роману «1984». Антиутопія як застереження: зв'язок твору з історичним контекстом та політичною філософією Дж. Орвелла.

2. Анатомія «ангсоцу». Соціальна ієрархія (Внутрішня партія, Зовнішня партія, проли) та образ Старшого Брата як уособлення метафізичного контролю.

3. Парадокси тоталітарної ідеології. Філософський зміст гасел Партії та роль «двоєдумства» (doublethink) у нівелюванні логіки й об'єктивної істини.

4. Технології деструкції особистості. Психологічний тиск, фізичне насильство та знищення приватного простору. Секс і почуття як форми політичного бунту.

5. Лінгвістична модель антиутопії. «Новосурж» (Newspeak) як інструмент обмеження мислення та стирання історичної пам'яті.

6. Трагедія Вінстона Сміта. Конфлікт індивідуальної свідомості з системою. Причини поразки героя та безнадійність фіналу як ключова риса жанру.

Література

1. Англійська художня антиутопія у світовому контексті. *Література Англії. XX століття*: навч. посібник / за ред. К. Шахової. Київ: Либідь, 1993. С. 46 – 71.

2. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури XX століття: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 235 – 267.

3. Лінські Д. Міністерство правди. Біографія роману Джорджа Оруелла «1984» (українська). Київ: Фабула, 2020. 352 с.

4. Назарець В. М., Кочмар Д. А. Проблематика англійського роману-антиутопії XX ст. (на матеріалі романів Дж. Орвелла та О. Гасклі «Прекрасний новий світ»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. Вип. 61. С. 174-177.

5. Романчук С. Моральні перестороги для молоді на прикладі роману-антиутопії Джорджа Орвелла «1984». *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. № 2(4). С. 45–53.

6. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії. Дрогобич: Коло, 2002. 160 с.

7. Скуб Д. Джордж Орвелл «1984»: чому роман заборонили в СРСР і в чому його актуальність сьогодні. *Obozrevatel*. 21.01.2022 URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/dzhordzh-orvell-1984-chomu-roman-zaboronili-v-srsr-i-chomu-vin-dosi-aktualnij.htm>

8. Федух І. С. Жанр антиутопії у постмодерністичному дискурсі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. Вип. 9. С. 180–184.

5. Ігрові стратегії постмодерністського тексту в романі Дж. Фаулза «Коханка французького лейтенанта»

Мета: проаналізувати роман як зразок метапрози та «історіографічної метафікції»; дослідити механізми гри з вікторіанським каноном; розкрити зміст авторського експерименту з часом, нарацією та множинністю фіналів; з'ясувати роль інтертекстуальності як способу діалогу з культурною пам'яттю.

План

1. «Коханка французького лейтенанта» як неовікторіанський роман. Свідома імітація стилю XIX століття та її деконструкція з позиції людини XX століття.

2. Парадокс автора-наратора (метафікція).

- Поява автора всередині художнього світу (глава 13 та сцена в купе потяга).
- Відмова автора від ролі «бога-деміурга»: перетворення персонажів на автономних суб'єктів.

3. Естетика гри та множинність фіналів.

- Аналіз трьох варіантів розв'язки: вікторіанський («щасливий»), мелодраматичний («сімейний») та екзистенціальний («відкритий»).
- Чому Фаулз наполягає на «справжності» останнього фіналу?

4. Інтертекстуальність та пастиш.

- Епіграфи як науковий та літературний коментар, що руйнує ілюзію «чистого сюжету».
- Діалог із Дарвіном, Марксом та вікторіанськими поетами: роман як інтелектуальний колаж.

5. Деконструкція образів-архетипів.

- Сара Вудраф не як жертва, а як постмодерністський «творець сюжету» (самоміфологізація).
- Чарльз Смітсон: шлях від вікторіанського джентльмена до

екзистенціального героя.

6. «Арістос» у тексті роману. Концепція свободи вибору та випадковості як заперечення вікторіанського детермінізму.

7. Читач як співавтор. Механізми залучення читача до вибору фіналу та інтерпретації символів.

Література

1. Джон Фаулз. Давиденко Г. Й., Чайка О. М., Гричаник Н. І., Кушнерьова М. О. *Історія новітньої зарубіжної літератури*: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. С. 43-47.

2. Левицька О. Інтертекстуальний дискурс роману Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта». *Питання літературознавства*: науковий збірник. Чернівці: Рута, 2009. Вип. 77. С. 160-167.

3. Козюра О. В. Проза Джона Фаулза: аспекти постмодерністської інтерпретації: автореферат дис. ...канд. філол. наук: 10.01.04. Київ, 2006. 22 с.

4. Павличко С. Джон Фаулз. Життя як магічний театр. *Зарубіжна література*. Київ: Основи, 2001. С. 359-391.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Антична література:

1. Які періоди охоплює антична література та які цивілізації її становлять?
2. У чому виражався принцип антропоцентризму в античній літературі?
3. Назвіть ключові жанри, розроблені в античності. Як вони трансформувалися?
4. Яку роль у розвитку літератури відіграла праця Арістотеля «Поетика»?
5. Поясніть поняття мімезис та катарсис за Арістотелем.
6. Що таке гамартія в арістотелівській концепції трагедії?
7. Які зміни в літературі приніс елліністичний період?
8. Який внесок римської літератури в античну спадщину?

Середньовіччя

9. Назвіть основні джерела та складові середньовічної літератури.
10. Як теоцентризм впливав на зміст і форму літературних творів Середньовіччя?
11. Що таке алегоризм і яку роль він відігравав?
12. Як героїчний епос відображав суспільні ідеали епохи?
13. У чому полягала революційність куртуазної літератури (лицарський роман, лірика трубадурів)?
14. Яку функцію виконувала міська література (фабліо, шванки)?
15. Як у «Божественній комедії» Данте поєднуються середньовічні та гуманістичні риси?

Відродження

16. Дайте визначення гуманізму як основної ідеї Ренесансу.
17. Чому Данте вважають постаттю на межі епох?
18. Який внесок Франческо Петрарки в європейську лірику?
19. У чому полягає новаторство «Декамерона» Боккаччо?

20. Які ідеї втілює Франсуа Рабле у романі «Гаргантюа і Пантагрюель»?
21. У чому виражалася «криза гуманізму» наприкінці епохи Відродження?
22. Проаналізуйте образи Дон Кіхота та Гамлета як «пізніх гуманістів». Що їх об'єднує?
23. Який внесок Шекспіра у розвиток психологізму та драматургії?

XVII століття

24. Назвіть основні риси естетики бароко. Які настрої воно відображало?
25. Що таке концептизм (agudeza) у бароковій поезії?
26. Назвіть ключових представників бароко в літературі.
27. Які філософські та естетичні принципи лягли в основу класицизму?
28. У чому полягає правило трьох єдностей в драматургії класицизму?
29. Яку роль відіграв трактат Нікола Буало «Поетичне мистецтво»?
30. Порівняйте підходи до конфлікту в трагедіях Корнеля та Расіна.
31. У чому полягає соціальна та виховна роль комедій Мольєра?

Просвітництво (XVIII століття)

32. У чому полягають ідейно-естетичні особливості просвітницького реалізму?
33. Поясніть концепцію «природної людини» Жан-Жака Руссо.
34. Як ідеї Просвітництва реалізувалися в романах Данієля Дефо та Джонатана Свіфта?
35. У чому полягає специфіка жанру філософської повісті на прикладі творів Вольтера?
36. Які ідеї висловлював Дені Дідро у своїх творах?
37. У чому полягала реакція сентименталізму на раціоналізм Просвітництва?
38. Який внесок П'єра Бомарше в розвиток просвітницької драми?

XIX століття

39. Назвіть соціально-історичні передумови виникнення романтизму.
40. Дайте характеристику «байронічного героя». Назвіть його риси.
41. Як розуміли мистецтво німецькі та французькі романтики (наприклад, Гофман та Гюго)?
42. Які принципи лежать в основі реалізму XIX століття?
43. Порівняйте особливості творчого методу Оноре де Бальзака та Стендаля.
44. У чому полягала концепція роману-«експерименту» в натуралізмі Еміля Золя?
45. Які художні завдання ставили перед собою символісти (Бодлер, Рембо, Малларме)?
46. У чому полягає сутність естетизму Оскара Вайльда?

XX століття

47. Як техніка «потoku свідомості» змінила структуру роману (Джойс, Вулф, Пруст)?
48. Які настрої втілила література «втраченої генерації» (Ремарк, Гемінгвей)?
49. Сформулюйте основні ідеї екзистенціалізму та проілюструйте їх на прикладах творів Жана-Поля Сартра та Альбера Камю.
50. Проаналізуйте жанр антиутопії на прикладі роману Джорджа Орвелла «1984». Які механізми контролю в ньому розкриваються?
51. У чому полягала естетика «театру абсурду» (Беккет, Йонеско)?
52. Поетика «магічного реалізму». Чим він відрізняється від фантастики?
53. Дайте визначення постмодернізму. Назвіть його характерні риси (інтертекстуальність, іронія, гра).
54. Як у романі Джона Фаулза «Коханка французького лейтенанта» реалізуються постмодерністські прийоми?

XXI століття

55. Що таке метамодернізм? Як він поєднує риси модернізму та постмодернізму (на прикладі творів І. Мак'юена, Дж. Фоєра)?
56. Як мультикультуралізм вплинув на сучасну літературу (Зейді Сміт, Халед Хоссейні, Чімаманда Нгозі Адічі)?
57. Які етичні питання піднімає трансгуманізм у сучасній прозі (Кадзуо Ішігуро, Маргарет Етвуд)?
58. Яку роль відіграє література в першій чверті XXI століття?
59. Простежте еволюцію образу літературного героя від античності до сьогодення. Назвіть ключові зміни.
60. Як, на вашу думку, змінювалася функція літератури (від ритуально-міфологічної до соціально-рефлексивної та розважальної) протягом розглянутих епох?

ТЕМИ ДЛЯ ЕСЕ

1. На межі епох: як образ Дон Кіхота втілює завершення ренесансного гуманізму та народження новоєвропейського індивідуалізму
2. Мімезис vs. потік свідомості: порівняльний аналіз принципів відтворення дійсності в античній поезії та модерністському романі.
3. Від куртуазної лірики до феміністичного дискурсу: трансформація образу жінки в європейській літературі (на прикладі 2-3 творів різних епох).
4. Естетика абсурду в літературі XX століття: від екзистенціалізму (А. Камю) до театру абсурду (С. Беккет).
5. «Між Сциллою класицизму та Харібдою бароко»: конфлікт естетичних систем XVII століття як відображення кризи світогляду.
6. Мова як засіб тотального контролю: аналіз феномену «новосуржу» в антиутопії Дж. Орвелла «1984».
7. Від романтичного бунтаря до модерністського антигероя: еволюція образу самотньої особистості в європейській літературі XIX — початку XX ст.
8. Роль інтертекстуальності та гри з читачем у романі Дж. Фаулза «Коханка французького лейтенанта» як ознаки постмодерністської поезії.
9. «Магічний реалізм» як спосіб відтворення національної історичної травми (на прикладі творчості Г. Гарсія Маркеса).
10. Концепція «нової щирості» (метамодернізму) у літературі початку XXI століття: реакція на іронію постмодерну (на прикладі одного роману XXI ст.).
11. Сентименталізм як перший крок до психологізму: аналіз внутрішнього світу героя у творі Ж.-Ж. Руссо або Л. Стерна.
12. Образ міста як «героя» та дзеркала соціальних змін у реалістичному романі XIX ст. (на прикладі «Людської комедії» О. де Бальзака).
13. Алегорія середньовіччя та символізм модерну: порівняння художніх методів передачі трансцендентного.
14. Трансгуманістичні мотиви в сучасній літературі: чи втрачає людина свою сутність? (На прикладі творів К. Ішігуро).

15. Мультикультуралізм у літературі ХХІ ст.: пошук ідентичності в умовах глобалізації (на прикладі творчості З. Сміт або Ч. Н. Адічі).

Вимоги до формату есе:

- **Обсяг:** 1200–1500 слів.
- **Структура:** чітке висунення тези (головної думки), аргументація на основі текстів (цитати, посилання), власні висновки.
- **Критерії оцінювання:** глибина розуміння літературного процесу, вміння проводити паралелі та порівняння, якість аналізу текстів, логіка викладу, використання теоретичних категорій, самостійність висновків, академічний стиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишницька Ю. В., Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури межі ХІХ–ХХ століть: навч.-метод. посібник для студентів / вид. друге, випр. й доповн. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.
2. Волощук Є. В., Бігун Б. Я. Доба «ізмів»: модернізм та авангардизм у західноєвропейській літературі першої половини ХХ століття. Київ : Академперіодика, 2014. 324 с.
3. Гальчук О. В. Історія зарубіжної літератури першої половини ХХ століття: практикум. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 419 с.
4. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гринчак Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2011. 488 с .
5. Давиденко Г., Чайка О. Історія зарубіжної літератури ХІХ – поч. ХХ ст. : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2009. 400 с.
6. Данильчук О. М. Історія зарубіжної літератури ХVІІ – ХІХ століть. Класицизм. Бароко. Просвітництво. Сентименталізм. Романтизм. Реалізм: навч. посіб. Миколаїв : НУК ім. адмірала Макарова, 2020. 138 с.
7. Девдюк І. В. Бароко. Класицизм. Просвітництво. Зарубіжна література ХVІІ–ХVІІІ ст.: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2021. 180 с.
8. Зарубіжна література ХVІІ-ХХ ст.: навч. посіб. / авт.-уклад.: І. І. Розман, Н. В. Рокосовик. Київ : Талком, 2018. 365 с.
9. Зарубіжна література межі ХІХ–ХХ та ХХ століття : підручник / С. К. Криворучко, Л. В. Бондарук, Н. О. Висоцька, Л. В. Гармаш, Н. С. Ісаєва [та ін. ; за заг. ред. С. К. Криворучко] ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2023. 1351 с.
10. Зарубіжна література ХІХ – ХХ ст. : від романтизму до модернізму : навчальний посібник / уклад. Ю. Ревук. Умань : Візаві, 2018. 236 с.

11. Зарубіжна література ХІХ ст. Реалізм : навчальний посібник / уклад. Ю. Ревук. Умань : ФОП Жовтий О., 2016. 116 с
12. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005.
13. Історія зарубіжної літератури ХІХ століття : конспект лекцій / уклад. Г. Теленько. Чернівці : ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2002. 40 с.
14. Історія зарубіжної літератури. Романтизм і реалізм як літературні напрями : навчальний посібник / уклад. Г. Осіпчук. Умань : Візаві, 2020. 156 с.
15. Колошук Н. Г. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: у 2 ч. Частина 1: Модерна доба: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. 520 с.
16. Колошук Н. Г. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: у 2 ч. Частина 2: Після модерну: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. 432 с.
17. Література німецькомовних країн : курс лекцій / уклад. М. В. Заповловський Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 148 с.
18. Михед Т. Поетологічні етюди з історії літератури Англії та США : збірник статей. Ніжин : ТОВ Аспект-поліграф, 2005. 172 с
19. Наливайко Д., Шахова К. Зарубіжна література ХІХ сторіччя. Доба романтизму : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 416 с.
20. Ніколенко О. Зарубіжна література ХІХ століття : підручник для студентів закладів вищої освіти. Київ : Грамота, 2018. 226 с.
21. Ніколенко О. М., Мацапура В.І. Літературні епохи, напрями, течії. Київ: Педагогічна преса, 2014. 228 с.
22. Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури ХІХ століття. Доба реалізму: навч. посіб. для студ. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 424 с.

23. Тверітінова Т. І., Шовкопляс Г. Є. Історія зарубіжної літератури ХІХ століття. Перша половина : доба романтизму. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 360 с.

24. Удовіченко Г. Курс лекцій з дисципліни «Історія зарубіжної літератури». Кривий Ріг : Дон НУЕТ, 2019. 121 с

25. Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література : від античності до початку ХІХ сторіччя : історико-естетичний нарис : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : КМ Академія, 2004. 355 с.

26. Яременко Н. В., Коломієць Н. Є. Історія зарубіжної літератури: Середньовіччя – ХVІІІ століття: навчальний посібник. 2-е вид., допов., перероб. Кривий Ріг, 2023. 335 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Бібліотека світової літератури (тексти творів).

URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/>

2. Зарубіжна поезія у перекладах на українську.

URL: <http://poetyka.uazone.net/translat.html>

3. Словник літературознавчих термінів.

URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/>

ДОДАТКИ

Додаток 1. Чек-лист: як написати якісне есе з історії літератури

1. Підготовка та теза

- ✓ Чи маю я чітку тезу? Есе – це не опис твору, а доведення певної думки (наприклад: не «Я пишу про Гамлета», а «Я доводжу, що Гамлет є першим героєм Нового часу через його інтелектуальну рефлексію»).
- ✓ Чи розумію я контекст? Чи згадую я епоху (Відродження, Просвітництво тощо) та її вплив на автора?

2. Структура та логіка

- ✓ Вступ: чи містить він «гачок» (цікаву цитату або факт) і чітко сформульовану мету роботи?
- ✓ Основна частина (аргументація): чи кожен мій абзац починається з тези, яку я потім доводжу прикладами з тексту?
- ✓ Висновки: чи є вони синтезом моїх думок, а не просто повторенням вступу? Чи відповідають вони на питання «І що з того?» (So what?).

3. Робота з текстом (аналіз)

- ✓ Аналіз замість переказу: чи я пояснюю, чому автор написав саме так, замість того, щоб розповідати, що сталося з героями?
- ✓ Цитати: чи кожна цитата є доречною? Чи я проаналізував її після того, як навів (не залишайте цитати «висіти» без коментарів)?
- ✓ Термінологія: чи вживаю я терміни курсу (катарсис, детермінізм, метамодернізм) доречно та правильно?

4. Стиль та академічна доброчесність

- ✓ Академічний тон: чи уникаю я надмірної емоційності («це чудовий роман») та розмовних зворотів?
- ✓ Оформлення: чи правильно оформлені посилання на першоджерела та наукову літературу / літературну критику?
- ✓ Академічна доброчесність: чи всі запозичені думки мають посилання на авторів?

Додаток 2. Глосарій термінів

Термін	Стисле визначення	Контекст курсу
Авангардизм	Сукупність радикальних художніх течій початку ХХ ст., що прагнули до повного розриву з традицією (футуризм, сюрреалізм, дадаїзм).	Характеризується експериментами з формою, агресивним новаторством. Контрастує з «канонічним» модернізмом.
Алегорія	Художній прийом, коли абстрактна ідея або моральна істина втілюється в конкретному образі або сюжеті.	Панівний метод середньовічної літератури (напр., кожен персонаж у «Пісні про Роланда» уособлює чесноту або ваду).
Антропоцентризм	Світоглядна концепція, що розміщує людину в центрі Всесвіту як найвищу цінність і мірило всіх речей.	Фундамент гуманізму епохи Відродження. Контрастує з теоцентризмом Середньовіччя.
Антиутопія	Жанр, що зображає майбутнє суспільство в катастрофічному, тоталітарному вигляді як попередження про небезпеку певних сучасних тенденцій.	Класичні зразки: «1984» Дж. Орвелла, «Прекрасний новий світ» О. Гакслі.
Бароко	Літературно-художній стиль XVII ст., що характеризується динамізмом, контрастністю, емоційною напруженістю, схильністю до алегорій та метафоричної надмірності.	Відображає кризу ренесансного оптимізму і світоглядну нестабільність (П. Кальдерон, Л. де Гонгора, поети-метафізики).

Термін	Стисле визначення	Контекст курсу
Гамартія	У давньогрецькій трагедії – фатальна помилка або недолік характеру героя, що призводить до його падіння. Не злочин, а радше трагічна вада.	Ключове поняття з «Поетики» Арістотеля для пояснення механізму трагедії (напр., гордість Едіпа).
Детермінізм (соціальний)	Принцип у реалізмі ХІХ ст., згідно з яким характер і доля персонажа визначаються соціальним середовищем, вихованням, економічними умовами.	Основа творчого методу О. де Бальзака, Е. Золя. Герой – продукт обставин.
Екзистенціалізм	Філософсько-літературна течія ХХ ст., що робить центром уваги проблему людського існування: свобода, вибір, відповідальність, абсурд, смерть.	Література як майданчик для дослідження «пограничних ситуацій» (Ж.-П. Сартр, А. Камю).
Інтертекстуальність	Властивість тексту бути пов'язаним з іншими текстами через цитати, алюзії, ремінісценції або пародію.	Одна з ключових ознак постмодернізму. Гра з попередніми текстами (напр., у романі Дж. Фаулза).
Катарсис	За Арістотелем – «очищення» душі глядача через співпереживання та страх, яке відбувається при перегляді трагедії.	Мета трагічного мистецтва, що перетворює страждання на естетичне та моральне переживання.
Класицизм	Літературний напрям ХVІІ-ХVІІІ ст., заснований на ідеалах	Французький класицизм (П. Корнель, Ж. Расін, Ж.-Б. Мольєр). Правило

Термін	Стисле визначення	Контекст курсу
	гармонії, пропорційності, раціональності та наслідуванні античних зразків. Регламентується суворими правилами.	трьох єдностей, ієрархія жанрів.
Концептизм	Поетика бароко, що полягає у витонченому, несподіваному зближенні далеких понять для створення яскравої метафори («концепту»).	Іспанська література бароко (Луїс де Гонгора). Акцент на інтелектуальній витонченості форми.
«Магічний реалізм»	Художній метод, де магичні, фантастичні елементи впроваджуються в реалістичний контекст як природна частина повсякденності.	Виник у латиноамериканській літературі ХХ ст. (Г. Гарсія Маркес). Стирає межу між реальним і міфічним.
Метанаратив	«Велика оповідь», всеосяжна ідеологічна або філософська система, що претендує на універсальне пояснення світу (напр., християнство, марксизм, ідея прогресу).	За постмодерністською думкою (Ж.-Ф. Ліотар) метанаративи втратили довіру в ХХ ст.
Метамодернізм	Культурна парадигма початку ХХІ ст., що характеризується «коливанням» між модерністською щирістю/вірою та постмодерністською іронією/скепсисом.	Пошук «нової щирості» після ери цинізму (творчість І. Мак'юена, Дж. Фоєра).

Термін	Стисле визначення	Контекст курсу
Мімесис	<p>Основне поняття з «Поетики» Арістотеля: наслідування дійсності в мистецтві. Не механічне копіювання, а творче відтворення ймовірного або необхідного.</p>	<p>Фундамент західноєвропейської естетики. Протиставляється «вираженню» чи «творенню» в інших системах.</p>
Модернізм	<p>Масштабний художній рух кін. ХІХ – перш. пол. ХХ ст., спрямований на радикальне оновлення форм та змісту мистецтва через відмову від традиційного реалізму.</p>	<p>Характерні риси: інтерес до підсвідомого, руйнація лінійного сюжету, потік свідомості, інтелектуалізм (Дж. Джойс, Ф. Кафка, М. Пруст).</p>
Натуралізм	<p>Літературний напрям у другій половині ХІХ ст., що розвиває принципи реалізму до крайнощів, трактуючи людину як біологічну істоту, детерміновану спадковістю та середовищем.</p>	<p>Е. Золя та його теорія «експериментального роману». Акцент на низьких, часто патологічних сторонах життя.</p>
Новосурж	<p>Штучна мова в романі Дж. Орвелла «1984», створена для звуження мислення та неможливості висловлювання ідей, ворожих правлячій ідеології Партії.</p>	<p>Ілюстрація того, як контроль над мовою стає інструментом тотальної влади.</p>
Постмодернізм	<p>Домінуюча культурна парадигма другої пол. ХХ ст., що заперечує існування об'єктивної істини, іронізує над метанарративами,</p>	<p>Відмова від авторського авторитету, акцент на роль читача в конструюванні сенсу (У. Еко, М. Павич, Дж. Фаулз).</p>

Термін	Стисле визначення	Контекст курсу
	активно використовує інтертекстуальність, пастиш, гри з читачем.	
Потік свідомості	Художня техніка, що імітує безперервний потік думок, асоціацій і вражень персонажа, часто без авторського впорядкування.	Вершинна техніка модернізму. Розмиває кордон між внутрішнім і зовнішнім (Дж. Джойс «Улісс», В. Вулф).
Просвітництво	Інтелектуальний рух XVIII ст., що проголошував всевладдя розуму, критику традиційних інституцій та віру в прогрес і освіту.	Література стає трибуною для філософських і соціальних ідей (Вольтер, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дефо).
Реалізм	Літературний напрям XIX ст., що прагне до об'єктивного, правдоподібного відтворення дійсності в типових характерах і обставинах.	«Соціальна анатомія» суспільства. Герой – представник певного соціального типу (О. де Бальзак, Стендаль, Ч. Діккенс).
Романтизм	Літературний напрям кін. XVIII – перш. пол. XIX ст., що проголошував верховенство почуття над розумом, індивідуальну свободу, культ природи, ідеалізацію минулого та екзотики.	Реакція на раціоналізм Просвітництва. Культ виняткового героя-бунтаря («байронічний герой»).
Сентименталізм	Літературний напрям другої пол. XVIII ст., що проголошував культ природного почуття, співчуття, інтерес до	Реакція на надмірний раціоналізм. Акцент на емоційному впливі на читача (Ж.-Ж. Руссо, Л. Стерн).

Термін	Стисле визначення	Контекст курсу
	внутрішнього світу «маленької людини».	
Символізм	Літературна течія кінця XIX – початку XX ст., що прагне через систему символів та музикальність вірша висловити вищу, ідеальну реальність, приховану за видимим світом.	Відмова від прямої репрезентації дійсності на користь натяку, «відповідностей» (Ш. Бодлер, А. Рембо, С. Малларме).
Теоцентризм	Світоглядна система, що розміщує Бога в центрі Всесвіту як абсолютну першопричину і сенс існування.	Домінуючий світогляд Середньовіччя. Література виконувала переважно релігійно-дидактичну функцію.
Три єдності	Правило класицистичної драми: єдність дії (один центральний конфлікт), місця (одна локація), часу (події впродовж 24 годин).	Мало забезпечувати сценічну правдоподібність і композиційну строгість (драми П. Корнеля, Ж. Расіна).
Філософська повість	Жанр епохи Просвітництва, де авантюрний чи фантастичний сюжет є ілюстрацією та об'єктом для філософського дискурсу.	Зразок – «Кандід» Вольтера. Подорож героя як спосіб перевірки філософської теорії (оптимізму).